

УДК 378.147:316.454.5]:373.2
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-2.2>

С. О. Бадер

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ДІАЛОГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

Стаття присвячена проблемі формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) й пошуку оптимальних засобів для ефективності означеного процесу. Одним із таких визначено діалог як педагогічну технологію, що має значні аксіологічні можливості. По-перше, діалог передбачає активну взаємодію в системах «викладач – студент», «студент – студент», у процесі якої відбувається обмін культурними смислами та цінностями; по-друге, під час діалогу відбувається усвідомлення й прийняття цінностей усіма суб'єктами; по-третє, діалог дає можливість студенту усвідомити власну унікальність і, відповідно, неповторність власної системи цінностей; по-четверте, діалог спонукає до постійної рефлексії, переосмислення різних смислів, формування на цій основі ціннісно-смыслових орієнтацій; по-п'яте, у процесі діалогічної взаємодії відбувається саморозвиток майбутніх вихователів ЗДО.

На основі аналізу наявних у науковому полі розвідок автор доходить висновку, що існують такі види діалогу: освітній (або навчальний, дидактичний), діалог суб'єктів, діалог ідей; діалог культур, внутрішній діалог або діалог із собою; проблемний та евристичний діалоги.

Провідними характеристиками діалогу як технології формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО є гуманістичність (рівність суб'єктів і повага один до одного); культурологічність (зустріч цінностей різних поколінь); варіативність (передбачає як схожі, так і протилежні за полюсом думки, погляди); динамізм (багатство смислів, мобільність, внутрішнє напруження, активний пошук творчих рішень); комунікативність (ціннісно-смыслова комунікація); креативність (народження нових ідей, концепцій, поглядів, смислів); контекстуальність, смислотворення (суб'єкти освітнього процесу взаємозбагачуються та доповнюють і розширюють свою ціннісну систему).

Автор доходить висновку про доцільність включення діалогу до технологічного складника системи формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у фаховій підготовці.

Ключові слова: діалог, педагогічна технологія, ціннісно-смыслові орієнтації, майбутні вихователі ЗДО, фахова підготовка.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства однією з нагальних проблем є втрата духовних орієнтирів населення, що зумовлено складною соціально-економічною й політичною ситуацією, воєнним конфліктом на сході держави та анексією АР Крим. Соціологічні опитування доводять, що більшість людей на перше місце висувують матеріальні цінності й безпеку, що, з одного боку, зрозуміло та виправдано, з іншого – викликає занепокоєння, адже ситуація має тенденцію до посилення. Особливо гостро означена проблема постає, коли мова йдеться про молодь, зокрема про майбутніх педагогів, адже саме вони стають вагомим агентом соціалізації та ціннісним орієнтиром для дітей – майбутнього нації. Отже, проблема формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) є вкрай актуальною та потребує пошуку ефективних механізмів її розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО досліджується в площині психолого-педагогічної науки, їй присвячено студії таких учених, як Г. Андрюніна, О. Горбатова, С. Гусаківська, С. Камінська, С. Кондратюк, О. Лисенко, О. Падалка, Р. Пріма, Г. Цветкова та ін. Науковцями досліджено й запропоновано різні форми та методи роботи з майбутніми фахівцями, апробовано відповідні методики, натомість аксіологічний потенціал діалогу як педагогічної технології інтерактивного спрямування вивчено недостатньо.

З іншого боку, діалог має широкі можливості щодо обміну цінностями між суб'єктами освітнього процесу, у діалозі народжуються смисли, які поступово трансформуються в ціннісно-смыслові орієнтації (Н. Асташова, О. Бочкарьова, О. Ліннік).

Отже, **метою статті** є дослідження педагогічного потенціалу технології діалогу щодо формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО для подальшого моделювання відповідної системи.

Виклад основного матеріалу. Діалог як технологія взаємодії суб'єктів освітнього процесу вишу володіє значним аксіологічно-смысловим потенціалом, адже дає можливість обміну культурними смислами та цінностями. Слушною стає думка М. Бахтіна: «Життя за своєю природою діалогічне. Жити означає брати участь у діалозі... У цьому діалозі людина бере участь вся і всім життям: очима, губами, руками, душею, духом, всім тілом, учинками» [1, с. 315]. Автор розглядає діалог як засіб, що сприяє ефективному пізнанню в ході міжособистісного спілкування різних суб'єктів, оскільки тут «зустрічаються цілісні позиції, цілісні особистості» [2, с. 361–373].

R. Wegerif тлумачить діалог як відкритий простір смислу, що сприяє розумінню власного «Я», допомагає зрозуміти унікальність і смислову наповненість іншого [3].

Унікальність діалогу як засобу передачі цінностей в освітньому процесі доводить Ю. Сенько: «Діалог у навчанні не сюжет, не фрагмент заняття, оскільки він не закінчується, коли завершується навчально-пізнавальна ситуація, він не залежить від неї» [4, с. 153].

Використання діалогу як педагогічної технології розвитку суб'єктності майбутніх педагогів обґрунтовано в студіях О. Ліннік, яка характеризує навчальний діалог як засіб культурного обміну ціннісними смислами суб'єктів освітнього процесу під час комунікативної взаємодії [5, с. 189].

Дослідниця вважає, що навчальний діалог можна розглядати в трьох векторах:

- як діалог суб'єктів (у системах «викладач – студент», «студент – студент»);
- діалог ідей (концепцій, розв'язання проблемних ситуацій);
- діалог культур (культурних цінностей викладача і студента, культури майбутньої професії та культури навчання, глобальної культури нації та культури ЗВО);
- діалог із собою (мислєдіяльність, що характеризує процес усвідомлення знання, проникнення в глибину, відкриття нового) [5, с. 189].

Висновки О. Ліннік мають для нас принципову значущість, адже автор наголошує на тому, що саме в процесі діалогу студент співвідносить свою систему цінностей із цінностями різних культур (національної, культури закладу вищої освіти, культури різних викладачів тощо). Під час такої «зустрічі культур» відбувається процес інтеріоризації цінностей, тобто формування ціннісних орієнтацій, усвідомлення смислів.

Н. Асташова в розвідках обґрунтовує необхідність моделювання діалогічного простору в умовах вишу для розвитку аксіосфери майбутніх педагогів, визнаючи, що в процесі діалогу «відбувається обмін інформацією як, по суті, розмови, так і про суб'єктів, їхній внутрішній світ, рівень

сформованості комунікативної та діалогічної культури. У цьому процесі важливим є пошук смислу цінностей, що спирається на багатогранну палітру переживань» [6, с. 59].

Подібна точка зору відображена в розвідках О. Бочкарьової, яка досліджує сутність діалогічного навчання й аксіологічний потенціал діалогу як педагогічної технології. Учена зазначає, що в процесі дидактичного діалогу відбувається така взаємодія між суб'єктами, що заснована на «духовному спілкуванні, інтелектуальному пошуку та смислотворенні» [7, с. 161]. У процесі такого спілкування формується так званий «психологічний простір діалогу», тобто це свого роду місце, де відбувається пошук нових креативних рішень складних педагогічних проблем на основі насиченого духовного обміну смислами та цінностями між суб'єктами діалогу: «Учасники дидактичного діалогу оволодівають новими смисловими позиціями партнерів, внутрішньо змінюючись самі. Особистість ... «розширює» себе за рахунок позицій партнерів» [7, с. 161].

Завдяки діалогу, на думку О. Бочкарьової, відбувається становлення особистісної та професійної позиції студента, стає більш ефективним процес індивідуалізації та усвідомлення власного «Я» майбутнім фахівцем, відбувається самоствердження власної цінності, активний розвиток емпатійних здібностей [7; 8, с. 14]. Крім того, автор вважає, що провідний сенс діалогу в навчанні – це відкриття себе крізь іншого. У процесі діалогу особистість нібито бачить себе в дзеркалі іншого; під час такого віддзеркалення й відбувається індивідуалізація, формуються ціннісно-смыслові орієнтації [9, с. 141].

Зауважимо, що дидактичний діалог стає можливим завдяки активному внутрішньому діалогу: «Діалогічне навчання будується на основі внутрішнього діалогу, що фіксує позицію здивування та проблемності в нестандартній педагогічній ситуації» [9, с. 162].

З. Карпенко вважає, що освітній діалог сприяє моделюванню таких навчальних ситуацій, які ініціюють у студентів смислові переживання як основу набуття подальшого професійного досвіду. Безпосередня діалогізація навчального матеріалу може здійснюватися, на думку автора, завдяки певним характеристикам самого діалогу, а саме: контекстуальності, відкритості, спонукальній модальності педагогічного мовлення, метафоричності предметного змісту [10, с. 18].

Е. Трубнікова розглядає діалог як засіб педагогічного спілкування, наголошуючи на тому, що «саме в процесі діалогового спілкування відбувається усвідомлення, осмислення та прийняття гуманістичних цінностей на рівні особистісних смислів, тобто становлення ціннісного усвідомлення й набуття учнями ціннісного самовизначення». Саме таке самовизначення, на думку автора, є метою будь-якої освітньої парадигми [11, с. 36].

Отже, аналіз наявних досліджень переконує, що в науковому педагогічному просторі діалог розуміється як:

- засіб вираження власного світосприйняття (R. Wegerif, B. Кан-Калік);
- смислове поле для обміну цінностями та смислами (О. Бочкарьова, О. Ліннік);
- засіб педагогічного спілкування (Е. Трубнікова);
- метод активного навчання, що сприяє активному пізнанню (М. Бахтін);
- педагогічна технологія, що сприяє індивідуалізації та розвитку суб'єктності майбутніх фахівців (О. Ліннік);

Учені виокремлюють різні типи діалогу, а саме:

- освітній/навчальний/дидактичний діалог; діалог суб'єктів, діалог ідей (О. Бочкарьова, З. Карпенко, О. Ліннік);
- діалог культур (В. Біблер, О. Ліннік);
- внутрішній діалог/діалог із собою (О. Бочкарьова, О. Ліннік);
- проблемний та евристичний діалоги (А. Король, О. Хуторський).

Провідними характеристиками діалогу як методу навчання або педагогічної технології дослідники визначають:

- *гуманістичність*, оскільки діалог передбачає рівність суб'єктів, повагу до точки зору кожного, емпатійність (Е. Трубнікова);
- *культурологічність*, адже діалог передбачає не лише обмін думками, смислами тощо, у ньому зустрічаються цінності різних поколінь під час взаємодії в системі «викладач – студент» (В. Біблер, О. Ліннік, Е. Трубнікова);
- *варіативність* – оскільки в діалозі можуть бути задіяні суб'єкти з різним рівнем духовної культури, з одного боку, також діалог передбачає як схожі, так і протилежні за полюсом думки, погляди – з іншого (Н. Асташова, Е. Трубнікова);
- *динамізм* – для діалогу значущими є багатство смислів, мобільність, внутрішнє напруження, активний пошук творчих рішень, що змушує його бути ніби «живим організмом» (Н. Асташова);
- *комунікативність* – у класичному розумінні передбачає обмін думками, позиціями, міркуваннями або дискусію з метою знаходження істини; ми вважаємо, що така характеристика діалогу має розглядатися крізь призму ціннісно-сміслової комунікації (термін Е. Трубнікової), що формує в особистості уявлення про своє місце та місію в житті (М. Бахтін, Е. Трубнікова);
- *креативність* – результатом різних видів діалогів може стати народження нових ідей, концепцій, поглядів, смислів (Е. Трубнікова);
- *контекстуальність* – у кожному діалозі залишається скритий смисл, що й спонукає до роздумів (З. Карпенко).

Ми вважаємо, що діалогу притаманна така характеристика, як *смыслотворення*, адже в процесі діалогічної взаємодії відбувається «зустріч» різних систем цінностей (що є унікальними для кожної особистості) та смислів, у результаті чого суб'єкти освітнього процесу взаємозбагачуються, доповнюють і розширюють свою ціннісну систему, у результаті чого народжуються нові смисли, що мають для особистості аксіологічний зміст.

Висновки і пропозиції. Уважаємо, що саме завдяки діалогу як педагогічній технології взаємодії суб'єктів освітнього процесу ЗВО стає можливим формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів. Діалог має пронизувати не лише процес навчання, тобто аудиторні заняття, а й позааудиторну роботу, зокрема в межах діяльності педагогічних клубів чи гуртків, де створюються всі умови для неформального діалогічного спілкування. Перспективи подальших досліджень убачаємо у включенні діалогів до різних форм взаємодії з майбутніми вихователями ЗДО у фаховій підготовці та підготовці відповідного методичного забезпечення.

Список використаної літератури:

1. Бахтин М.М. План доработки книги «Проблемы поэтики Достоевского». Москва : Наука, 1976. 350 с.
2. Бахтин М.М. К методологии гуманитарных наук. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. С. 361–373.
3. Wegerif R. Dialogic, education and technology. Expanding the space of learning. URL: https://www.researchgate.net/publication/248663573_Dialogic_Education_and_Technology_Expanding_the_space_of_learning.
4. Сенько Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования : курс лекций : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2000. 240 с.
5. Ліннік О.О. Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії: підготовка до співробітництва з молодшими школярами : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 304 с.
6. Асташова Н.А. Развитие аксиосферы будущего педагога в диалоговом пространстве современного образования. *Образование и наука*. Т. 20. № 7. 2018. С. 32–67.
7. Бочкарева О. Диалогическая направленность педагогического образования. *Высшее образование в России*. 2008. № 4. С. 160–160.
8. Бочкарева О.В. Развитие эмпатии в дидактическом диалоге. *Ярославский педагогический вестник*. 2008. № 2. С. 13–17.
9. Бочкарева О.В. Пространство дидактического диалога как смысл культуры. *Сибирский педагогический журнал*. 2007. № 7. С. 139–144.

10. Карпенко З.С. Аксіопсихологія особистості студента. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, Хмельницький, 24–25 квітня 2014 р. Хмельницький : ХНУ, 2014. С. 18–20.
11. Трубникова Э.И. О роли диалога в педагогическом общении. *Вологодские чтения*. №. 60. 2006. С. 35–36.
-

Bader S. The dialogue as a technology of forming value-sense orientations of future educators of kindergarten in training process

The article is devoted to the problem of formation of value-sense orientations of future educators of kindergarten and finding optimal means for efficiency of the defined process. One of them identified dialogue as a pedagogical technology with significant axiological capabilities.

Firstly, the dialogue involves active interaction in the systems “teacher – student”, “student – student”, in the process of which cultural meanings and values are exchanged; secondly, during the dialogue, awareness and acceptance of values by all subjects; thirdly, the dialogue enables the student to realize their own uniqueness and, accordingly, the uniqueness of own value system; fourthly, dialogue leads to constant reflection, rethinking of different meanings, formation of value-sense orientations on this basis; fifthly, in the process of dialogic interaction, future educators of kindergarten are developing themselves.

Based on the analysis of existing in the scientific field of intelligence, the author concludes that there are the following types of dialogue: educational (or didactic), dialogue between subjects, dialogue of ideas; cultural dialogue, internal dialogue or dialogue with oneself; problematic and heuristic dialogues.

The leading characteristics of dialogue as a technology for forming the value-sense orientations of future educators of kindergarten are: humanity (equality of subjects and respect for each other); cultural studies (meeting values of different generations); variability (implies similar and opposite views); dynamism (richness of meanings, mobility, internal tension, active search for creative solutions); communicativeness (value-sense communication); creativity (the birth of new ideas, concepts, views, meanings); contextuality, sense-making (the subjects of the educational process are mutually enriching and complementing and expanding their value system).

The author concludes that it is advisable to include a dialogue in the technological component of the system of formation of value-sense orientations of future educators of kindergarten in professional training.

Key words: *dialogue, pedagogical technology, value-sense orientations, future educators of kindergarten, professional training.*